

2015'ten Günümüze Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Güvenlik Sorunsalına Dair Söylem Analizi¹

Discourse Analysis on Security Problem in Turkey-Russia Relations from 2015 to Present

Merve Nilay SAYGI· Kürşat KORKMAZ**

Makale Geliş Tarihi / Received :17.05.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :20.06.2022

ÖZET

Köklü bir geçmişe dayanan Türkiye-Rusya ilişkilerinin her dönem içinde bulunduğu şartlara göre şekillendiği görülmektedir. Rekabet ve işbirliği içerisinde geçen bu süreçte Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve yerine yeni bir devlet olan Rusya Federasyonu'nun kurulması Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını beraberinde getirmiştir. 2000'li yıllarda iki devletin de yeni liderlerle yeni bir döneme başlaması ve benzer dış politika siyaseti izlemeleri bu işbirliği alanlarını genişletmiştir. Ancak 2010 yılında bölgesel sorunlar bağlamında yaşanan kırımlar ve güvenlik sorunları her iki tarafı da etkilemiştir. 2015 yılında yaşanan uçak krizi ise güvenlik sorunsalını daha da derinleştirirken Rusya ve Türkiye için tam bir güvensizlik ortamının oluşmasına neden olmuştur. Rusya'nın sert önlemlerine karşı bu güvensizlik ortamı Türkiye'nin tek taraflı çabaları ile düzeltilmeye çalışılmış olup, bu çabalar 2016 yılında meyvelerini vermeye başlamış ve normalleşme sürecine girilmiştir. Ancak her ne kadar taraf devletler için ilişkiler eskiye döndürülmeye çalışılsa da fikir ayrılıkları yaşadıkları konular bu güvensizlik ortamının devam etmesine neden olmakta ve karar alıcıların söylemlerine yansımaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Güvensizlik, Güvenlikleştirme, Söylem Analizi*

ABSTRACT

It is seen that Turkey-Russia relations, based on a deep-rooted past, have been shaped by the conditions of each period. In this process, which took place in competition and cooperation, the collapse of the Soviet Union and the establishment of a new state, the Russian Federation, brought about the beginning of a new era in Turkey-Russia relations. In the 2000s, the two states started a new era with new leaders and followed similar foreign policy policies, which expanded these areas of cooperation. However, the ruptures and security problems experienced in the context of regional problems in 2010 affected both sides. The aircraft crisis in 2015, on the other hand, deepened the security problem and created an atmosphere of complete insecurity for Russia and Turkey. This distrust, which was tried to be corrected by Turkey's unilateral efforts against Russia's harsh measures, started to bear fruit in 2016 and the normalization process was entered. However, although the relations between the states parties are tried to be restored, the issues that they differ in opinions cause this atmosphere of insecurity to continue and are reflected in the discourses of the decision makers.

Keywords: *Distrust, Securitization, Discourse Analysis*

¹ Bu makale "2015 Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerinde Güvenlik Sorunsalı: Bir Söylem Analizi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir,

·Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,, e-posta: nilay.m21@gmail.com, **ORCID NO:** 0000-0001-9320-9732.

** Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, kursatkorkmaz@kku.edu.tr, **ORCID NO:** 0000-0003-3004-4349

GİRİŞ

Türkiye ve Rusya aynı coğrafya üzerinde varlığını sürdüren iki büyük devlettir. Geçmişten günümüze rekabet ve işbirliği içerisinde ilişkilerini sürdüren bu iki devlet, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle beraber yeni bir döneme geçmişlerdir. Rusya Federasyonu ile ilk olarak ticaret alanında gelişmeye başlayan işbirliği 2000'li yıllarla beraber çok geniş alana taşınarak büyük bir gelişim göstermiştir. İki devletin benzer dış politika yenilikleri ile hareket etmesi bu gelişimin daha hızlı olmasını sağlamıştır. 2000'li yıllar Türkiye ve Rusya ilişkileri açısından tam bir güvenlik içerisinde devam ederken bu ilişki ağı Arap Baharı'nın Suriye'ye etkisi ile çatırdamaya başlamıştır.

2010 yılında Suriye'de yankıları duyulan Arap Baharı etkisinin bölgesel bir sorun haline gelmesi Türkiye ve Rusya açısından fikir ayrılıklarını ve dolayısıyla bir güvensizlik durumunu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde iki devletin bölgesel sorunlara müdahale etme konusunda fikir ayrılığı yaşamaları onları güvensizlik sorunu ile karşı karşıya getirmiştir. Bu güvensizlik ve fikir ayrılığı o dönem için ikili ilişkilere yansımamış, pek çok alanda işbirliği devam etmiştir. Ancak 2015 yılının sonlarına doğru meydana gelen uçak krizi olayı iki devlet için bir dönüm noktası olmuş ve güvensizlik ortamı üst düzeye çıkmıştır. Bu olay sonrası taraf devletlerin karar alıcıları tarafından yapılan açıklamalar ile bu güvensizlik durumu ciddi olarak hissedilmiş ve söylemlerin sıkça dile getirilmesi bir güvensizleştirme eylemine dönüşmüştür.

Türk ve Rus karar alıcıları uçak krizi sonrası tehdit olarak algıladıkları konuları sıklıkla dile getirerek, bu konuları bir güvenlik sorunu haline getirmişlerdir. Bu tehdit ve güvensizlik ile hareket eden karar alıcılar algı yönetimi ile vatandaşlarını tehdit olduğuna dair ikna etme çabası içerisinde olmuşlardır. Türkiye-Rusya ilişkilerindeki güvenlik sorunsalına odaklanan bu çalışmanın ana sorunsalı uçak krizi sonrası Türk ve Rus karar alıcıların, fikir ayrılığı olan konuları, söylemleri ile nasıl güvensizleştirme eylemine dönüştürdükleridir. 2015 yılından günümüze kadar olan süreçte yaşanan ikili ve bölgesel konulardaki anlaşmazlıkların güvensizleştirme haline gelmesi söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu çalışmada cevap aranan sorular şu şekilde sıralanabilir: Türkiye ve Rusya ilişkilerinde hangi taraf güvensizlik yönünden sert söylemlerde bulunmuştur? Hangi taraf ılımlı yaklaşım içerisinde olmuştur? Güvensizliğin derinleşmesi ya da sonlanması açısından Türk ve Rus karar alıcıları istekli mi yoksa isteksiz mi tutum sergilemiştir? Bu çalışmada söylem analizine tabi tutulan karar alıcıların konuşma metinleri, video kayıtları, gazeteler ve resmi dışişleri bakanlığı siteleri incelenmiştir.

Türkiye-Rusya ilişkilerindeki güvensizliği konu alan bu çalışmanın birinci bölümünde kuramsal ve kavramsal çerçeveyi oluşturan uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramına yer verilmiştir. İkinci bölümde güvensizleştirme teorisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde söylem analizi hakkında bilgi verilmiştir. Söylem analizi aktörlerin söylemlerinde doğrudan dile getiremedikleri gizli mesajları açığa çıkartmak için kullanılan bir araştırma yöntemidir. Söylem analizine yardımcı olarak söylem ve algı kavramlarına da yer verilmiştir. Çünkü aktörlerin bir olayı algılaması, değerlendirmesi, yorumlaması ve bunu söylem ile aktarması farklılık göstermektedir. O nedenle kuramsal ve kavramsal çerçeve oluşturulurken kavramların birbirini tamamlayıcı olmasına dikkat edilmiştir. Dördüncü bölümde Türkiye ve Rusya ilişkilerinde güvensizliğe yol açan uçak düşürme hadisesinden günümüze kadar ki süreç içerisinde Türk-Rus karar alıcılarının söylemleri söylem analizi ile incelenmiştir. Bu bölümde söylem analizine tabi tutulan veriler kelime sıklıklarını

görmek açısından tablo haline getirilmiştir. Söylem analizinde önemli olan aktörlerin söylemlerinde açıkça ifade edilmeyen durumların/üstü örtülü anlamların açığa çıkarılmasıdır. Güvenlikleştirmede ise önemli olan bir durumun sık sık söz edim yolu ile dile getirilerek o durumun bir sorun/tehdit içerdiğini karşı tarafa aktararak ikna etmektir. Bu bölümde de Türk ve Rus karar alıcılarının uçak krizi sonrası sıklıkla dile getirdikleri durumların fikir ayrılığı yaşadıkları konular olduğu gözlemlenmiştir. İki tarafın karar alıcılarının fikir ayrılığı yaşadıkları konuların bir güvensizlik olarak görülmesi ve bu konuları sıklıkla dile getirmeleri güvenlikleştirme eylemine dönüşmüştür. Bu bölümde de Türk ve Rus karar alıcılar açısından fikir ayrılığı olan konuların güvenlikleştirilmesi ve söylem analizi bağlamında güvensizliği nasıl etkilediği irdelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Türkiye-Rusya ilişkilerindeki güvenlik sorunsalı bağlamında incelenen iki devlet arasındaki güvensizlikle ilgili bulgular yer almaktadır. Bu bölümde çalışmanın konusu dahilinde hazırlanan araştırma sorularına da cevaplar verilmeye çalışılmıştır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK

Son zamanlarda akademik araştırmalarda popüler bir konu haline gelen güvenlik kavramı İngilizcede kullanılan security kelimesinden gelmektedir. Daha çok endişenin, korkunun ve tehlikenin olmadığı durumları anlatmak için kullanılan güvenlik kavramı uluslararası alanda kişi, toplum, örgüt veya devlet/devletlere yapılan ya da yapılma ihtimali olan her türlü saldırı durumlarına yönelik alınan tedbirleri ve yapılan savunmaları ifade etmek için kullanılmaktadır. Uluslararası alanda devletler nezdinde güvenlik kavramı farklı olarak algılandığından dolayı güvenlik kavramının net bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü her devletin sınırlarının, tarihinin, kültürünün, ekonomisinin ve bulunduğu coğrafyasının farklı olması devletler için tehdit algısının farklı olmasına ve bununla beraber güvenlik algısının da farklı olmasına da sebep olmaktadır.

Güvenlik kavramının tarihi süreç içerisinde kesin bir tanımının yapılamamasında güvenlik kavramının odak noktasındaki öznenin değişiklik göstermesi de önemli bir neden olmuştur. Bu değişikliğin kaynağı ise her dönem kimin veya neyin güvenliğinin sağlanması gerektiği konusunda değişiklik olması ile ilgilidir. Örneğin güvenliği sağlanması gereken öznenin devlet olduğu dönemlerde devletin sınırlarının, siyasi yapısının ve kurumlarının yapısının bozulmasına yönelik her türlü tehdit güvenlik sorunu olarak algılanırken güvenliğin odağında bireyin olduğu liberal ortamda bireysel özgürlüklere yönelik her türlü tehdit güvenlik sorunu olarak algılanmıştır (Birdişi, 2011; 152). Ken Booth'a göre devletler güvenliği sağlayan bir araç görevi görmektedir. Çünkü eğer bir devlet güvenliğin odak noktası haline getirilirse amaç ve araç arasında bir karmaşa meydana gelecektir (Booth, 1991; 320). Arnold Wolfers güvenlik kavramını devletlerin daha önceden elde edilen değerlerinin eldeki imkanlar dahilinde korunması olarak tanımlamıştır (Wolfers, 1952; 484).

Soğuk Savaş dönemine kadar askeri sektör güvenliğin sağlanmasında önemli bir alan olarak görülmekteydi. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri alanın yanı sıra ekonomi, siyaset, kültür, insan hakları ve sosyal çevre gibi farklı alanların önem kazanmasıyla birlikte güvenliğin sağlanması gereken konularda meydana gelen değişikliklerle beraber güvenlik kavramının da yeniden tanımlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Buzan, 1983; 214-242). Böylece güvenlik kavramı öngörülebilir tehdit algısından uzaklaşarak bir değişim/dönüşüm evresi geçirerek askeri saldırılar karşısında ülke topraklarının savunulmasından çıkarak anlamsal olarak genişleme yaşamıştır. Siyasi, göç, kültür, sosyal hayat, kaçakçılık, terör, nükleer faaliyetler ve doğa gibi insan hayatını etkileyecek birçok alan güvenlik kavramının tanımında yer almaya başlamış ve uluslararası

güvenliğin öngörülebilir olmasını da zorlaştırmıştır. Bu öngörülemez tehdit algısı önceki dönemler gibi sadece bir devleti değil birçok devleti hatta tüm uluslararası toplumun güvenliğini etkileyecek boyuta ulaşmıştır (Büyükanıt, 2007: 10-19).

Soğuk Savaş'ın bitmesi güvenlik algısındaki değişimin önemli gelişmeler yaşamasında etkili olan bir dönüm noktası olmuştur diyebiliriz. Çünkü Soğuk Savaş'ın bitimi uluslararası alanda iki kutuplu sisteminde son bulmasına ve ABD'nin hegemon güç olarak yükselmesine yol açan bir galibiyeti beraberinde getirmiştir. Bu dönem güvenlik alanında yaşanan bir diğer önemli gelişme de Varşova Paketi'nin son bulması ile birlikte NATO'nun da artık sonlandırılacak mı yoksa varlığına başka şekilde mi devam ettireceği düşüncesi olmuştur. Uluslararası güvenliğin sağlanmasında önemli bir rolü olan NATO'ya dair bu düşünceler devam ederken terör sorununun ortaya çıkması ve küresel boyutta etkili olması hem NATO'nun varlığının devam etmesi gerektiğini hem de topyekün tüm devletleri kapsayan bir sorunun ortaya çıktığını göstermiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarının terör faaliyetleri sonucu olması uluslararası güvenliği tehdit eden ve önceden öngörülemez bir sorunun ciddiyetini ortaya sermekteydi. Kısacası uluslararası ilişkiler alanında son dönemlerde analizlerde sıkça kullanılan güvenlik kavramı Soğuk Savaş döneminden sonra anlam genişlemesine girerek bir değişim geçirmiştir. Daha öncesinde uluslararası güvenlik alanında tehdidin ilk kaynağı olarak görülen askeri sektör Soğuk Savaş bitimiyle birlikte çok boyutlu bir hal almıştır. Kaçakçılık, insan hakları, göç, çevresel faktörler ve terör gibi pek çok konu artık güvenliği tehdit eden sorunlar haline gelmiştir. Özellikle karar alıcılar tarafından sürekli söylemlerinde yer alan bu kavramlar güvenlikleştirme teorisini başlatmıştır.

2. GENEL OLARAK GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ

Buzan güvenlik kavramının çok açık olmadığını, güvenliğin uluslararası alandaki aktörlerin kendilerini güvene almaktan ibaret olduğunu, bu durumda onları diğer aktörlerle karşılıklı bağımlılığa yönelttiğini ve o nedenle aktörlerin güvenliğe bakışlarının da ulusal güvenlikle sınırlı olduğundan bahsetmiştir (Buzan, 1983; 1). Buzan ulusal güvenlik kavramını genel olarak sosyal ve siyasal seferberliği başlatmak için gerekli yetkileri elinde bulundurmak olarak tanımlamaktadır (Buzan, 1984; 6-7). Ona göre güvenlik devletler açısından devletlerin tehditten uzak durabilmesini ve bağımsızlıklarını koruyabilmesini ifade etmektedir. Güvenlik kavramının muğlaklığını dile getiren Wæver ise güvenlikten bahsederken hem bir tehdidin var olması hem de bu tehdide yönelik önlemlerin alınması gerektiğinden bahsetmektedir. Ona göre güvenlik kendiliğinden var olmaz, o nedenle güvenlik kavramının özünde ne anlatmak istediğinin anlaşılması ile daha sağlıklı analizler yapılabilecektir (Sula, 2021; 91). Güvenlik kavramı üzerine araştırmalar yapan Kopenhag Okulu ise güvenliğin askeri güvenlik anlayışından ibaret olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü güvenliğin merkezinde bireyleri ve toplumları tehdit eden herhangi bir sorun güvenlik sorunu olarak dile getirilmemelidir (Açıkmeşe, 2011; 66).

Güvenlik kavramı tanımı konusundaki muğlaklığını korurken Soğuk Savaş sonrası ile birlikte anlamsal olarak bir genişleme ve derinleşme evresine girmiştir. Böylece sadece ulusal güvenlik değil bölgesel sorunlarda uluslararası ilişkilerin araştırma konusu haline gelmiştir (Bilgin, Booth, Jones, 1998; 131-157). Çünkü artık göç, çevre, insan hakları, terör ve kaçakçılık gibi önceden öngörülemeyen yeni tehdit türlerinin ortaya çıkması ulusal, bölgesel ve küresel boyutta yeni güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Güvenlik kavramı üzerine araştırmalar yapan Kopenhag Okulu, her konunun güvenlik sorunu teşkil etmediğini bazı güvenlik sorunların söz

edimlerinden ibaret olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka ifadeyle Kopenhag Okulu, güvenliğin karar alıcıların söz edimleri ile güvenlikleştirildiğinden bahsetmektedir. Güvenlikleştirme, herhangi bir konunun söz edim yoluyla güvenlik tehdidi olarak algılanabileceği anlamına gelmektedir.

Güvenlikleştirme kavramı ilk olarak Kopenhag Okulu yazarlarından birisi olan Ole Waever tarafından 1995 yılında yayınlanan “Securitization and Desecuritization”da adlı bir makalede kullanılmıştır. Buna göre çok basit bir konu sözel ifadelerin sıklığına bağlı olarak güvenlikleştirme yoluyla güvenlik sorunu haline getirilebilmektedir. Güvenlikleştirme kavramını daha sonra Kopenhag yazarları olan Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde’nin 1998 yılında yayınladıkları *Security: A New Framework for Analysis* adlı eserlerinde detaylı olarak bahsetmişlerdir (Buzan, Waever, de Wilde, 1998; 30). Bu eserde güvenlikleştirmenin öznel arası bir durum olduğu ve basit konuların dahi söz eylem yoluyla güvenlik sorununa dönüşebileceğinden bahsedilmektedir (Buzan, Waever, de Wilde, 1998; 30). 1998 yılında Buzan, Waever ve de Wilde tarafından yayınlanan eserde güvenlikleştirme teorisinden herhangi bir konunun politika üstü bir sorun haline getirilmesi olarak bahsedilmektedir (Buzan, Waever, de Wilde, 1998; 23). Buzan, güvenlikleştirme teorisini üç aşamada ele almıştır. Birincisi sıradan bir konunun olması ve politize edilmemiş olmasıdır. Başka bir deyişle devletin gündeminde olmayan ve herhangi bir tartışma gerektirmeyen bir konudan bahsetmektedir. İkincisi, sıradan olan ilgili konunun karar alıcının söylemleri ile politik bir konu haline getirilmesidir. Başka bir deyişle, devlet karar alıcısının ilgili konuyu kamusal sorun olarak gösterip o konuya dair belirli bir kaynak ayrılmasıdır. Üçüncüsü ise ilgili konunun güvenlikleştirilmesi adımına geçilmesidir. Bu son aşamada ilgili konu ulusal bir güvenlik sorunu haline almaktadır ve sorunun çözümü olağanüstü tedbirleri de beraberinde getirmektedir (Buzan, Waever, de Wilde, 1998; 23-24). Bu üç aşamadan geçen ilgili konu kamusal gündemde olan diğer konuları geri planda bırakarak hem öncelikli hale getirilir hem de güvenlikleştirme eylemi gerçekleştirilmiş olur (Baysal, Lüleci, 2011; 76). Böylece güvenlikleştirme teorisine tabi tutulan ilgili konu dinleyici kitleye acil çözülmesi gereken güvenlik sorununun olduğu şeklinde aktarılarak tedbirlerin alınması işlemi için gereken ortam sağlanmış olur (O’Reilly, 2008; 69).

Güvenlikleştirme teorisinin uygulamadaki kısmını biraz daha açmak gerekirse herhangi bir konu güvenlikleştirici aktör tarafından halihazırdaki bir tehdit olarak siyasi gündeme taşımaktadır. Güvenlikleştirici aktör gerekli tedbirlerin alınması için durumun aciliyet gerektirdiği konusunda ikna kabiliyetini kullanmaktadır. Önce siyaset yetkililerini ikna eden güvenlikleştirici aktör daha sonrasında ortada bir güvenlik sorunu olduğuna, bu tedbirlerin gerekliliğine ve uygulanması gerektiğine dair halkı yani dinleyici kitleyi ikna etmek durumundadır. Çünkü dinleyici kitlenin normal şartlarda kabul etmeyeceği bu olağanüstü tedbirlerin kabul edilip uygulanması güvenlikleştirmenin ana unsurlarından birisidir.

Sonuç olarak Buzan ve arkadaşlarına göre güvenlikleştirme teorisinde önemli olan güvenlikleştirmenin kim olduğu, tehditlerin hangi konular olduğu, referans nesnelere kim için olduğu, nedeni, hangi şartlar altında ve nasıl sonuçlar doğurduğudur. O nedenle güvenlikleştirmenin tam olarak anlaşılması amaçlanmaktadır (Buzan, Waever, de Wilde, 1998; 32. Buzan, Waever, 2003; 71).

3. NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ: SÖYLEM ANALİZİ

1960'ların sonunda Zelig H. Harris tarafından disiplinler arası bir yöntem olarak ortaya çıkan söylem analizi, söylem ve metinlerin arasında farklı yanların olduğunu ortaya koymak için kullanılmaktadır. Harris'in ilk olarak Dağılımsal Dilbilim adlı çalışmasında kullanılan söylem analizi böylece literatüre kazandırılan bir yöntem olmuştur (Günay,2013; 22). 1970'li yıllardan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlayan söylem analizi, kelimelerin ne anlama geldiği ve nasıl yapılandırıldığı konusunda incelemelerde bulunmak için kullanılmıştır (Sözen, 2014; 31). Daha çok iletişim disiplininde kullanılan söylem çözümlemesi, yeni bir analiz yöntemi olarak sosyal bilimlere de alternatif bakış açısı sağlamaktadır. Söylem analizine göre içerisinde bulunduğumuz dünyayı daha iyi anlamanın yolu kelimelerin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Böylece sayısal verilere gerek olmadan kelimelerin kullanım yeri, şekli ve sıklığına bağlı olarak ne anlatılmak istendiği anlaşılabilir. Tüm bunların bir sonucu olarak da söylem analizi, beşeri ve sosyal bilimler içerisinde insan bilimi, halk bilimi, şiir bilimi, dil bilimi, metin ve konuşma kalıpları gibi işlev ve işlem gerektiren disiplinler arası bir çalışma yöntemi olarak kullanılmaktadır (Güllüoğlu, 2012; 226). Bu yöntem, kullanılan alanların çokluğuna bağlı olarak insanla ilgili olguları bütüncül bir yapıda incelemeye tabi tuttuğu için geleneksel yöntemlerin yanı sıra akademik çalışmalarda sıkça kullanılan yöntemlerden birisi olmuştur (Gür, 2013; 188). Çünkü söylem analizinde söylemler incelenirken aynı zamanda üstü kapalı olarak verilen kelimelerin anlamları ortaya çıkarılmaktadır. Bu incelemeler dahilinde yeni düşünceler geliştirilmek istenmektedir. Başka bir deyişle söylem analizi bir okuma/anlama yöntemine dayanmaktadır (Güllüoğlu, 2012; 226).

Söylem analizinin inceleme alanına bireyler, gruplar, toplumlar ve kurumlar girmektedir. Bunların sosyal ve kültürel hayatta dili kullanım şekilleri ve dile yükledikleri anlamlar ile dünyaları arasında nasıl bağ oluşturdukları incelenerek onların beklentileri, istekleri ve tercihleri ortaya çıkarılmak amaçlanmaktadır. İncelemeye tabi olan öznenin konuşmaları ve yazılı metinleri buldukları çevrenin, kuralların ve güç ilişkilerinin özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir (Çelik, Ekşi, 2008; 115). Çünkü bu veri kaynakları ile incelenen öznenin hem dünya görüşü anlaşılmakta hem de öznenin dinleyici kitleyi etkileyerek onları istediği yönde değiştirebilme olasılığı artmaktadır. Çünkü dil aracılığı ile açıklamalarda bulunma ve yeni bir dünya görüşü ortaya atma gibi imkanlar bulunmaktadır.

3.1.Uluslararası İlişkilerde Söylem Kavramının Yeri

Söylem; söyleyiş ve söyleniş anlamlarına gelmektedir. Bir veya birkaç cümlenin bir araya gelerek oluşturduğu bildiri ve tez olarak da ifade edilmektedir (TDK, 2021). Etimolojik kökenine bakıldığında söylem kelimesinin Latince *discurre* kelimesinden geldiği görülmektedir. Bu kelime ise koşuşturma anlamına gelmektedir (Sözen, 2014; 13). Bu kelime için kullanılan bir diğer anlam *discursus*dir. Tanımında ise uzaklaşma, yayılma ve eritme olarak ifade edilmektedir. Söylem analizinin uluslararası alanda çıkışı post-modern ve post-yapısalcı akımlarının pozitivist geleneği eleştirmesinden sonra olmuştur. Bu iki paradigma söylemin önemini açıklarken gerçeklerin anlaşılmasında dilin yerini ve önemini belirtmişlerdir (Güllüoğlu, 2012; 227). Post-yapısalcı yaklaşımla incelemelerde bulunan araştırmacılar ancak dilin detaylı bir şekilde analiz edilmesi sonucu bireye, topluma veya bir devlete özgü olan özelliklerin anlaşılabilmesine dair fikir beyanında bulunmuşlardır (Özdemir, t.y. ; 337). Çünkü onlara göre dil, sosyal çevrenin bir göstergesidir (Davison, 2006).

Uluslararası ilişkilerde literatüre giren pek çok kavram gibi söylem kavramı da anlam genişlemesi yaşamıştır. Bu anlam genişlemesiyle birlikte söylem analizi yazılanların, söylenenlerin ve üstü kapalı bırakılan kelimelerin açıklığa kavuşturulması için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle söylemlerde verilmek istenilen mesajın yanı sıra dilin içerisinde gizli kalan anlamları ortaya çıkarmak için söylem analizlerine başvurulmaktadır. O nedenle söylem, anlam genişlemesinde inceleme alanına anlamların stabil olması, değişme hızı ve yorumlanma düzeyi gibi alanlarını da dahil etmiştir (Karaduman, 2017; 35). Uluslararası ilişkiler alanında bir aktörün olayları güvenlik, güvensizlik ve tehdit olarak algılayıp bunu dinleyici kitleye iletmesi ve buradaki başarısı/başarısızlığı onların söylemine bakılarak anlaşılabilir. Özellikle devletler arası ilişkilerde ve dış politika kararlarının alınmasında ve uygulanmasında karar alıcıların söylemlerindeki gizli mesajların ne anlama geldiği söylem analizi yöntemi kullanılmaktadır.

Sonuç olarak söylemden bahsetmek gerekirse; söylem dünyayı şekillendirirken aynı zamanda dünyadan etkilenir. Yani söylen geçmişteki söylemlerden etkilenen ve gelecek söylemleri etkileyen bir ögedir (Arkonaç, 2017; 138). Söylemde amaç vardır. Söylemde bulunan bir aktör belli bir amaç doğrultusunda söylemlerde bulunarak hem o amacını olanaklı hale getirmeye çalışır hem de kendi ideolojisi dinleyenlere aktararak onları etkilemeye ve ikna etmeye çalışır (Arkonaç, 2017; 137). Bu doğrultuda bakılırsa söylem analizinde de bağlam ve söylem arasında bir ilişki vardır. Çünkü söylem bağlam/gerçeklik olmadan var olamaz ve bir bağlam olmadan anlaşılabilir (Çakır, Günday, 2017; 178). Söylem analizi bu ilişkiyi incelerken bağlam/gerçeklik ve söylem arasındaki ilişkide karşılıklı olarak birbirlerini nasıl şekillendirdiği ve hangi güç ilişkilerinin söylemin oluşmasında etkili olduğu, ne derece etkili olduğu gibi sorulara cevaplar ararken yardımcı olmaktadır (Sözen, 2014; 9-11).

3.2.Dış Politika Sürecinde Algı ve Yanlış Algılama

Basit bir tanımlamayla algı, bireylerin kendi çevrelerinde olan olaylara anlamlar yükleyerek onları anlamlandırma süreçleridir (Atılğan, 2018; 13). Bu süreci anlamamız ve anlamlandırmamızda kolaylık sağlayan ise beş duyu organımız aracılığı ile edindiğimiz bilgilerdir (O'Brien, 2004). Bir başka yapılan tanımlamaya göre algı, çevremizden aldığımız fiziksel sinyallerin zihinsel olarak yorumlanması şeklindedir (Atılğan, 2018; 14). TDK, algıyı bir şeyin bilincine varılması ve idrak edilmesi olarak tanımlamıştır (TDK, 2022). Sirkeş, algıdan duyular aracılığı ve zihinsel analizle ortaya çıkan karmaşık bir bilinç yapısı olarak bahsetmiştir. Tüm bunlardan hareketle genel olarak algı, dışarıdan gelen uyarıcıların zihin süzgecinden geçerek birey tarafından anlanması, yorumlanması ve anlamlandırılması şeklinde tanımlanabilmektedir. Algılama süreci birey için ayrı bir öneme sahip olmaktadır. Çünkü birey algıları sayesinde hem deneyimlerini yansıtmakta hem de gelecekteki amacını ortaya koyabilmektedir (Karabulut, 2014; 14).

Algı kavramına bakıldığı zaman psikoloji bilimi tarafından sıkça kullanıldığı ve üzerinde araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan araştırmaların çeşitlenmesi ve algı kavramında yaşanan gelişmeler neticesinde algı diğer sosyal bilimler tarafından da kullanılarak disiplinler arası çalışma alanına dönüşmüştür. Uluslararası ilişkiler alanında da algı kavramı aktör davranışlarının anlaşılmasında, anlamlandırılmasında ve yorumlanmasında kolaylık sağladığı için tercih edilmektedir. O nedenle uluslararası politika çerçevesinde yapılan aktörlerin algılarını konu alan çalışmalarda analiz düzeyi bireysel analiz düzeyinde olmaktadır (Korkmaz, 2018; 30). Çünkü uluslararası ortamda önemli olan konulardan birisi aktörlerin birbirlerinin davranışlarını ne şekilde

algıladıklarıdır. Algının uluslararası alanda önemini artıran bir diğer konu olarak karar alıcı ve dış politika arasında bir bağın olması denilebilir. Dış politika kararlarının alınma aşamasında karar alma sürecine katılanların bireysel düzeydeki algılamaları dış politikanın oluşmasında fikir birliği veya çatışması noktasında önemlidir. O nedenle karar alma sürecine dahil olan bireylerin algıları üzerinde bireysel analiz düzeyinde çalışma yapabilmesinde onların inanç, tutum, çevre, psikoloji ve değerleri konusunda da belli düzeyde veri elde etmek gerekmektedir (Tayfur, 2005; 30). Çünkü her aktörün algısını şekillendiren inançları, kültürü, eğitimi, psikolojisi değerleri ve içerisinde yaşadığı dünyadır. O nedenle karar alma sürecinde her karar alıcı kişi ya da kişilerin bireysel algı düzeylerinin farklı olması karar alma aşamasında bilginin kim tarafından, hangi şartlarda ve nasıl elde edildiği, doğruluğu ve güvenilirliği gibi konularda işbirliği ve çatışma gibi durumları sıkça gündeme getirebilmektedir (Efegil, 2012; 235).

Uluslararası ilişkiler alanına dair aktörlerin algı analizleri yapılırken dikkate alınması gereken diğer bir kavramda yanlış algılama kavramıdır. Bu kavram üzerinde daha çok Robert Jervis'in çalışmaları vardır. Jervis dış politika karar alma sürecine ilişkin olarak aktörlerin amaçlarının, çıkarlarının yanı sıra ülkenin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konum da bu kararları etkilediğini belirtmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken ise uluslararası politikada aktörlerin birbirlerinin aynı kaygıları taşıdıkları yönünde yanlış bir algıya sahip olabilecekleridir. O nedenle aktörlerin daha sağlıklı kararlar almaları ve ilişkiler kurmaları için niyet ve davranış okumalarını doğru bir şekilde gerçekleştirmeleri önemlidir (Jervis, 1976; 225). Jervis, yanlış algılama sonucu aktörler birbirleri ile olan ilişkilerinde anlaşmazlıkların çıkabileceği şeklinde yorumda bulunmuştur. Devletlerarası ilişkileri inceleyen uluslararası ilişkiler alanında algı ve yanlış algılama konuları aktör düzeyinde analizler için önemli analiz kavramlarıdır.

Aktörler arasındaki ilişkilerin daha iyi olabilmesi için algı ve gerçekliğin doğru kavranabilmesi gerekmektedir. Çünkü algı ve gerçeklik arasındaki bağın güçlü olması daha sağlam kararların alınmasını sağlamaktadır. Eğer yanlış algılama ile doğru sonuçlara ulaşılacak bilgilere ulaşılma ihtimali olsa da yanlış algılama sonucu olduğu için seçenekler arasında doğru tercihin seçilmesi mümkün olmayabilir. Nedeni ise yanlış algılamada bilginin belli bir kısmının bilindiği tam bilgiye sahip olunmadığı yönündeki görüşlerin olmasıdır (akt. Korkmaz, 2018; 31). Uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan görüşlerde aktörlerin yanlış algılamalarında niyet ve kapasitenin yanlış anlaşılmasının payının büyük olduğu belirtilmektedir. Ancak aktörlere dair niyet ve kapasitenin yanlış algılanmasının tamamen yok olması mümkün görünmemektedir (Sönmezoğlu, 2014; 311).

Uluslararası ilişkiler alanında devletlerin algı ve gerçeklik bağını tam olarak kavrayamaması ise kaygı ve korkuya dönüşebilmekte ve yanlış algılarını tehdit olarak değerlendirebilme olasılıklarını artırabilmektedir. Burada devreye giren ise yanlış algılamanın yanında uluslararası ilişkilerde algı yönetiminin olmasıdır. Çünkü aktörler tarafından algı yönetimi bir strateji olarak kullanılabilir. Algı yönetimi ile aktörlerin birbirleri üzerinde ya da halkı üzerinde bir güvenlik sorunu oluşturması onlar için siyasi kazanımlar elde etmenin başka bir yoludur (Karabulut, 2014; 118).

Tüm bunlardan yola çıkarak son yılların popüler araştırma konusu haline gelen güvenlik kavramının algı, yanlış algılama ve algı yönetimi arasında da sıkı bir bağın olduğunu söyleyebiliriz. Güvenlik kavramının anlam genişlemesiyle beraber yeniden tanımlanması algının önemini

artırmıştır. Özellikle güvenlikleştirme teorisini kullanan Kopenhag Okulu yazarlarına göre güvenlik tehdidinin olup olmamasında algının önemli bir yeri vardır.

Güvenlikleştirme teorisi öznel bir güvenlik algısı olduğundan ve aktör söylemlerine dayandığından bahsetmektedir. Güvenlikleştirmenin eyleminin gerçekleştirilmesinde somut verilerin varlığı dikkate alınmaktadır. Karar alıcının bu durumu algılaması ve güvenlik tehdidi olarak yorumlaması sonucu siyasi sürece dahil ederek gerekli önlemlerin alınması için sık sık konuya söylemlerinde yer vermektedir. Karar alıcıların güvenlikleştirme ihtiyacı duydukları konular onlar için sorumluluk doğurduğu için sonuçlarına hazırlıklı olmaları gereken siyasi bir süreci başlatmaktadır (Miş, 2011; 354).

Sonuç olarak algı ve güvenlik arasında gerçekliklere dayanan bir bağlantı vardır. Bu bağlantının kurulmasını sağlayan ise karar alıcının algı ya da yanlış algılaması belirlemektedir. Çünkü karar alıcı inanç ve değerlerine bağlı olarak algılamaları sonucu bir konuyu tehdit olarak görüp güvenlik sorunu haline getirebilir ya da sorunlu olan bir konuyu güvenlik sorunu yokmuş gibi lanse ederek dinleyici kitle üzerinde algı yönetimi yapabilir.

4. TÜRK VE RUS KARAR ALICILARININ GÜVENSİZLİK SÖYLEMLERİ

Türkiye ve Rusya aynı coğrafya üzerinde varlıklarını sürdüren ve köklü bir geçmişe sahip iki devlettir. Bu tarihsel süreç içerisinde Türkiye ve Rusya rekabet ve işbirliği konularında sürekli olarak dalgalanmalar yaşamıştır. Tarihi süreç içerisinde çoğunlukla rekabet halinde bulunan Türkiye ve Rusya, Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılıp yerine kurulan Rusya Federasyonu ile Türkiye-Rusya ilişkileri işbirliği ilişkileri çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. 2000'li yıllarla birlikte altın çağını yaşayan bu işbirliği süreci 2010 yılı itibariyle yaşanan bölgesel gelişmelerin etkisiyle sekteye uğramaya başlamıştır. İşbirliği alanından rekabet alanına dönüşen Türkiye-Rusya ilişkileri 2015 yılında yaşanan uçak krizi olayı ile bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Güvensizlik süreci olarak ifade edebilecek bu süreç ve sonrası iki tarafa ait karar alıcıların hem ikili hem de bölgesel ilişkilerini etkilemiştir. Çünkü karar alıcılar tehdit olarak gördükleri fikir ayrılığı olan konuları söylemlerinde sıkça dile getirerek güvenlikleştirme eyleminde bulunmaktadırlar. Uçak krizinden günümüze kadar pek çok dalgalanmalar yaşayan karşılıklı ilişkilerde güvenlik ve güvensizlik durumları tarafların fikir birliği ve fikir ayrılığı yaşadıkları konulara göre şekillenmiştir. Bu çalışmada Türkiye ve Rusya ilişkileri uçak krizinden günümüze kadar geçen süreyi kapsayacak şekilde güvensizlik durumları güvenlikleştirme eylemi çerçevesinde söylem analizine tabi tutulmuştur.

Tarihsel olarak aynı coğrafyada yer almaları ve bölgedeki güçlü devletler olmaları nedeniyle Türkiye ve Rusya ilişkilerinde sıklıkla kıyaslamalar yapılmaktadır. Bu kıyaslamalar hem iki tarafı yakınlaştırıp işbirliğine götürürken hem de uzaklaştırıp rekabete sürüklemiştir. Bu rekabet ve işbirliği ortamında geçen zaman içerisinde özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde tarafların işbirliği alanları artmaya başlamıştır. 2000 yılı itibariyle işbirliği bağlamında güvenlik ortamının zirve yapması ilişkilerde altın çağı yaşadığı yönündeki düşünceleri güçlendirmiştir. Ancak her güzel şeyin son bulması gibi iki devlet arasındaki sıkı işbirliği 2010 yılında bölgesel sorun olarak taraflara yansıyan Arap Baharı'nın Suriye'ye etkisi nedeniyle bozulmaya başlamıştır. Rusya'nın bölge üzerindeki ulusal çıkarlarının Türkiye'nin güvenlik anlayışı ile ters düşmesi iki devleti dolaylı bir savaşın içerisine sokmuştur. Bu savaş durumu iki devlet için güvensizliği beraberinde

getirmiştir. Git-gel içerisinde süren bu ilişki ağı güvensizlik ortamında işbirliğinden rekabete doğru yol alırken 2015 yılında yaşanan uçak krizi vakası ile birlikte daha da körüklenmiştir.

Uçak krizi ile başlayan Türkiye ve Rusya arasındaki bu güvensizlik ortamı tarafların karar alıcıları tarafından sıklıkla dile getirilerek söylemlerine yansımıştır. Uçak krizinden günümüze kadar geçen zaman dilimi içerisinde hem ikili hem de bölgesel ilişkilerin söylemlerinde yer alması güvensizlik/güvenlik durumlarını etkileyen önemli konu olmuştur. Bu çalışmada tarafların birbirlerine dair ilişkileri güvenlikleştirme teorisi kapsamında değerlendirilirken tarafların fikir uzlaşısı sağladıkları konular güvenlik, fikir ayrılığı yaşadıkları konular güvensizlik olarak yorumlanmıştır. Bu çalışmada taraflara ait karar alıcılar olarak; Türkiye’den Erdoğan, Çavuşoğlu ve Davutoğlu’na, Rusya tarafından Putin ve Lavrov’a ait konuşma metinleri veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Söylem analizine tabi tutulan bu metinlerde taraflara ait ortak görüş ve fikir ayrılığı olan konular tespit edilerek 2015’ten 2022’ye kadarki süreci kapsayacak şekilde kelime olarak sayılmıştır. Elde edilen bu verilerin ise yıllara göre değişimin anlaşılmasının kolaylaştırılması açısından tablo haline getirilmiştir.

Tablo 1: Türkiye Karar Alıcılarına Ait Güvensizlik Söylemi

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Esed rejimi	12	6	1	1	1	4		
Terör destekçiliği	12	6	4				3	
Silah yardımı			1					
Enerji	6							
Ticaret	4						1	
Turizm	7							
Güvensizlik	23	3	2		5	5	9	1

Türkiye karar alıcılarının Rusya için kullandığı güvensizlik anlamı içeren konuların Türk karar alıcılarının söylemlerine yansımış şekli kelime sıklığı bakımından tablo 1’de gösterilmektedir. Bu tablonun elde edilmesinde kullanılan veriler Türk ve Rus taraflarına ait gazete, internet haberleri, video kayıtları ve tarafların dışişleri bakanlıklarına ait resmi internet sitelerinden alınmıştır. Bu tabloda yer alan kelimeler her iki tarafa ait karar alıcılarının söylemlerinde sıklıkla kullanarak bir güvenlikleştirme konusu haline getirilmiş ve tarafların görüş farklılığı olan konular olarak değerlendirilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak 2015 yılında meydana gelen uçak krizinden itibaren Türkiye’nin güvensizlik söyleminin en fazla olduğu yıl 2015 yılının olduğunu söyleyebiliriz. Uçak krizi hadisesiyle başlayan güvenlik sorununda Türk karar alıcılarının söylemlerine nasıl yansıdığına bakılarak Türkiye’nin Rusya’ya karşı güvensizlik duyduğunu fakat bu durumun ikili ve bölgesel ilişkileri koparacak kadar ciddi boyutta olmadığı değerlendirmesini yapabiliriz. İncelenen kaynaklara göre tablolara ait verilerde Türkiye açısından güvensizlik oluşturan konulardan birincisi Rusya’nın Türkiye’ye güvensizlik içeren sözleri, ikincisi ise Esed rejimine Rusya’nın destek vermesi olmuştur. Rusya’nın Suriye konusunda geçmişten gelen ulusal çıkarlarının olması onu Suriye rejimine yakınlaştıran nedenlerden birisidir. Rusya, Doğu Akdeniz’de olan açılımını korumak, ekonomik gelir elde etmek ve Batılıları dengelemek için Suriye ile olan işbirliğini korumaya özen gösterdi (İpek, Güler, 2021; 82). Bu korumaya yönelik girişim de onu Esed rejimine yakın hale getirirken Türkiye ile arasının açılmasına neden oldu. Çünkü kendi çıkarlarını korumak ve bölgede olaylara yön vererek güçlü bir devlet olduğunu göstermek istemektedir (Özarlan, İpek, 2022; 18). Bu doğrultuda hareket eden Rusya, 2015 yılında

Suriye'deki krizin derinleşmesiyle birlikte Esed rejimine verdiği destek sayesinde hem oradaki müttefikliğini sağlamlaştırmış hem de Tartus ve Lazkiye'de üs kurmayı başarmıştır. Bu kapsamda Rusya'nın askeri olarak Suriye'de yer alması ve orada belli operasyonlar düzenlemesi Türkiye ile uçak düşürme olayının yaşanmasına neden oldu. Bu uçak krizi, iki ülke açısından bölgesel ve ikili ilişkiler üzerinde duraksamaya neden olmuştur Rusya'nın Türkiye'ye karşı sert söylemleri ve asılsız suçlamalarda bulunması iki ülke arasındaki güvensizliği derinleştirirken fikir ayrılığı yaşanan konuların sık sık konuşmalara yansması bir güvenlikleştirme eylemine dönüşmüştür. Türkiye, uçak krizi sonrası konuşmalarına bakıldığında Rusya'nın Esed rejimine verdiği destekten duyulan rahatsızlığı dile getirdiği görülmektedir. Bunların yanında Rusya'dan gelen asılsız suçlamalara karşılık Türkiye'de karşılık vererek Rusya'nın terör destekçisi olduğunu ve silah yardımıyla bulunduğunu sık sık ifade ederek güvensizliği güvenlikleştirmiştir. İkili ilişkiler bağlamında ticaret, enerji ve turizme getirilen kısıtlamalar Türk-Rus ilişkilerindeki güvensizliklerde önemli role sahip olmuşlardır. Türk karar alıcılar da bu durumdan duydukları rahatsızlıkları da sık sık dile getirirken alternatiflerden bahsederek Rusya'ya bağlı olmadıklarını göstermek istemişlerdir. Tüm bunlar karşın ilişkilerin zarar görmesi yine de Türkiye'nin ekonomisi için zor bir dönem olmuştur. Türkiye karar alıcılarının uçak krizi sonrası Rusya'nın sert çıkışlarına karşılık söylemleri olmuş olsa da yine de olayın tırmandırılmasını istemedikleri hatta Rusya için hala dost ve stratejik ortak söylemlerinde buldukları görülmektedir.

Tablo 1'deki verilere göre 2016 yılı ile başlayan Türkiye-Rusya ilişkilerindeki normalleşme süreci güvensizlik söylemlerinin azalmasını da sağlamıştır. Taraf devletlerin karar alıcıları normalleşme ile birlikte hem telefon hem de yüz yüze olarak pek çok görüşmeler gerçekleştirerek ortaklık ilişkilerini tekrardan eskiye döndürmeye başlamışlardır. Ancak ikili ilişkilerde sağlanan güven ve eskiye dönme arzusu bölgesel ilişkilerde istenildiği gibi olmamıştır. Rusya, Esed rejimine verdiği desteği bu süreçte de devam ettirmiş ve Türkiye ile bu konuda bir fikir birliği sağlayamamıştır. Türkiye, Esed rejimini kendisi için bir tehdit olarak algılamakta Rusya'nın onu desteklemesi iki devleti dolaylı olarak karşı karşıya getirerek bir savaşın içerisine sürüklemiştir. Bu dönemde bölgesel krizin ve terörün durdurulması yönünde önemli askeri operasyonlara girişen Türkiye, Rusya tarafından engellenmek de istenmiştir. Ayrıca güvensizliğe dair söylemlerin varlığı ve Rusya'nın ilişkilerin onarılmasında yavaş davranması da güvensizlik durumunun halen devam etmekte olduğuna işaret eden önemli göstergelerdir.

2017 ve 2018 yıllarında Suriye'deki soruna ve mültecilere çözüm için bir araya gelen Türkiye, Rusya ve İran üçlü toplantılar gerçekleştirerek işbirliği içerisinde olmaya başladılar. Ancak Rusya'nın terör gruplarını engelleme noktasında verdiği sözü yerine getirmemesi Türkiye açısından bir hayal kırıklığı olmuştur. Bu dönemde Türkiye, sınır ve bölgesel güvenlik açısından başlattığı çeşitli askeri operasyonlarda Rusya'nın engeli ile de karşılaşmıştır. Yine de sorunların çözülmesi açısından iki devlet 2018 ve 2019 yıllarında düzenlenen Astana ve Soçi görüşmelerinde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerde gerilimi azaltma bölgeleri oluşturulmasına karar veren anlaşmaların imzalanması Türkiye ve Rusya'nın ortak hareket etmesi ve güvensizliğin azalması bakımından bir işaret olmuştur. Ancak 2020 yılında ise bölgesel konulardan birisi olan Suriye konusu nedeniyle güvensizlik meselesi tekrar hissedilmiştir. Astana sürecinin garantör devletlerinin imzaladığı ateşkeslere aykırı davranılarak Rusya'nın destekte bulunduğu Esed rejiminin hava güçleri Türk askerlerinin olduğu yerleri ve gözlem noktalarını hedef almaları Türkiye-Rusya

arasındaki bölgesel sorunlara yönelik fikir ayrılıklarını ve beraberinde güvensizliği devam ettiren unsurlardır.

Tablo 2: Rusya Karar Alıcılarına Ait Güvensizlik Söylemi

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Esed rejimi	11	7	1	1	2			
Terör destekçiliği	9	4	3				1	
NATO	6							
Enerji	5							
Ticaret	3							
Turizm	5	2						
Güvensizlik	27	5	1	1	1	2	7	

Rusya açısından Türkiye'ye karşı güvensizlik söylemini üst seviyeye çıkaran hadise 24 Kasım 2015 tarihinde gerçekleşen uçak krizi olayıdır. Aslında bu güvensizlik söylemi daha öncesinde Suriye'de yaşanan Arap Baharı etkilerine dayansa da zirve noktası Rusya'ya ait uçağın Türkiye tarafından düşürülmesidir. Tablo 2'ye ait verilerin elde edilmesinde Türkiye ve Rusya'ya ait gazeteler, internet haberleri, Rusya ve Türkiye dışişleri bakanlıkları resmi internet siteleri ve video kayıtları kullanılmıştır.

Rusya'nın Türkiye'ye karşı güvensizlik söylemi 2010 yılına dayanmaktadır Rusya'nın Ortadoğu'da ulaşmak istediği çıkarlar onu Türkiye ile ters düşürmüştür. Yine de aralarındaki ilişkiyi koparmayan bu iki devlet aralarındaki güvensizliğe rağmen işbirliklerine devam etmişlerdir. Fakat uçak krizi hadisesinin yaşanmış olması Türkiye-Rusya arasında oluşmaya başlamış güvensizliği bir anda üst seviyeye çıkarmıştır. Olay sonrası Türkiye'nin ilk olarak NATO'ya olayı izah etmesi Rusya için büyük bir hayal kırıklığı oluştururken güvensizlik sorununun derinleşmesine de neden olmuştur. Sonrasında yaşanan gelişmelerde Rusya karar alıcıları Türkiye'ye ekonomik ambargolar uygulamış ve vatandaşlarının Türkiye'ye gitmemeleri yönünde uyarılarda bulunmuşlardır. Putin'in her söyleminde "*sırtımızdan bıçaklandık*" şeklindeki söylemini sıklıkla dile getirmesi ise olayın ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Uçak krizinden normalleşme sürecine kadar geçen zaman diliminde Rusya karar alıcıları Türkiye'nin kasten kendi uçaklarını düşürdükleri yönünde düşüncelerini sık sık dile getirmişlerdir. İkili ve bölgesel ilişkilerde ciddi ayrılıkların yaşanması ve sürekli ifade edilmesi bu güvensizliği güvenlikleştirmeye dönüştürerek bir tehdidin olduğuna dair vatandaşlara bildirilmiştir. Özellikle Türkiye ekonomisi açısından önemli gelir kaynağı olan Rus turistlerin Rusya karar alıcıları tarafından engellenmek istenmesi güvensizliği artıran bir nedendir. Çünkü Türkiye'nin güvenli olmadığı yönünde ve tatile gitmeyin yönündeki çağrılarını sık sık dile getirmeleri orada bir sorun yokken var olarak gösterilerek güvenlikleştirilmiştir.

Olay sonrası yapılan söylemlere ve tarafların birbirlerine karşı olan tavırlarına bakıldığında Rusya'nın güvensizlik noktasında sert, Türkiye'nin ise ılımlı yaklaştığını incelenen veriler dahilinde söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye, her fırsatta ulusal güvenliği için daha öncesinde alınmış angajman kurallarını uyguladığı yönünde dile getirdiği söylemleri Türkiye'nin ortada bir sorun olmadığını ve olayı tırmandırmak istemediklerini göstermektedir. Rusya uçak krizi sonrası uzun bir süre Türkiye'ye karşı tavır almış olsa da ilerleyen süreçte hem ikili ilişkiler hem de bölgesel ilişkiler

iyileştirilmeye çalışılmıştır. Rus karar alıcıları Türkiye ile ikili ilişkilerin düzeltilmesi konusunda söylemlerinde ılımlı ifadeler kullanmışlardır. Fakat eskiye dönülmesinde ve aralarındaki güvensizliğin hemen sonlandırılması noktasında aceleci davranmamışlardır. Örneğin ikili ilişkilere getirilen kısıtlamaların hepsi bir anda değil sürece yayılarak kaldırılmaya başlanmıştır ki, bu da Rusya'nın hala bir güvensizlik içerisinde olduğunu göstermektedir. Bölgesel ilişkiler üzerinde de normalleşme sürecinde gerçekleştirilen görüşmelerde farklı fikirde oldukları konular devam etmekteydi. Bu da bölgesel sorunların çözümünün gecikmesini ve dolayısıyla iki ülke arasındaki güvensizliği devam ettirmektedir. Uçak krizinden sonra gelen normalleşme sürecinde güvensizlik söylemleri Esed rejimi ve güvensizlik ifade eden söylemlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Suriye üzerinde Rusya'nın ulusal çıkarlarının olması onu Türkiye ile farklı fikirde olmaya iterek güvensizlik meselesi haline getirmiştir. Türkiye-Rusya ilişkilerinde ilerleyen yıllarda Esed rejiminden kaynaklı güvensizlikler devam etmiştir. Soçi ve Astana sürecinin başlamasında ve buradan çıkan kararlarla güvenli bölge oluşturulmasında Esed'inde yer alması gerektiği konusunda Rusya'nın ısrarı Türk-Rus güvensizliğinin devam etmesine neden oluyordu. Rusya, bölgesel sorunlarda terör gruplarının belirlenen bölgeden çıkarılması konusunda verdiği sözü tutmayarak bir güvensizlik örneği göstermiştir. Ayrıca Esed rejiminin güçlenmesi bağlamında Rusya'nın Türkiye'nin gerçekleştirdiği askeri operasyonlara karşı Esed'i desteklemesi ve bu rejimin Türk askerlerini hedef alması Türk-Rus güvensizliği tetiklemiştir. Türk karar alıcıları bu durumdan duydukları rahatsızlığı söylemlerinde ifade etmişlerdir.

Tablo 1 ve tablo 2'ye ait veriler karşılaştırıldığında incelenen kaynaklar ışığında Rusya'nın güvensizliğe dair söylemlerinin Türkiye'nin söylemlerine göre fazla olduğu görülmektedir. Rusya, bu güvensizliğin oluşmasında Türkiye'nin payını göstererek Türkiye'nin yaptığı söylemlerde samimi olmaması, uçağın kasten düşürülmesi ve NATO'ya ilk olarak başvurulması olduğunu söylemlerinde ifade etmişlerdir. İkili ilişkiler bağlamında enerji, ticaret ve turizm gibi konuların Rusya tarafından sekteye uğratılması ise Türkiye için bir güvensizlik oluşturarak söylemlerine sıkça yansımış fakat Rusya'nın kısıtlama getirmesinden dolayı sıkça dile getirilmemiştir. Türkiye ve Rusya için fikir ayrılığı olan diğer bir konuda yaşanan güvensizlik ise terör gruplarının desteklenmesi yönünde karşılıklı suçlamalar yapılarak karşımıza çıkmaktadır. Bu suçlamaların bir nedeni olarak iki taraf içinde terör grubu olarak görülen kesimin farklı anlamlar içermesinden kaynaklı olduğudur. Türkiye açısından Esed rejimi ve IŞİD terör grubu olarak görülmekte iken Rusya açısından muhalif gruplar terör grubu olarak algılanmaktadır. Türkiye ve Rusya için güvensizlik konusunda büyük bir paya sahip olan Esed rejimine verilen desteğin Rusya tarafından sürdürülmekte olmasıdır.

İki devletin güvensizlik söylemi karşılaştırıldığında ise Rusya'nın daha fazla güvensizlik söyleminde bulunduğu görülmektedir. Rusya karar alıcıları Türkiye'ye yönelik açıklamalarında suçlayıcı ve sert ifadelerde bulunarak güvensizliği derinleştiren bir yanı olduğu görülmektedir. Türkiye karar alıcıları ise uçak krizinden itibaren başlayan süreçte Rusya'ya dair yapılan açıklamalarda genel olarak daha ılımlı olduğu, olayların bir an önce tatlıya bağlanması ve güvensizliğin son bulması gerektiği yönünde söylemlerde bulunmuşlardır. Fakat her iki tarafta söylemlerinde fikir ayrılığı yaşadıkları konuları sıklıkla söylemlerinde dile getirerek bir güvenleştirme eyleminde bulunmuşlardır.

SONUÇ

Türkiye ve Rusya ilişkileri tarihsel süreç içerisinde rekabet ve işbirliğine dayalı olarak süregelmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye çalışması, ortaklıkların stratejik düzeye çıkarılmasında önemli bir adım olmuştur. 2000'li yıllarda ise bu ortaklık iki devletin benzer politikalarla hareket etmeleriyle daha da pekişmiştir. Çok kutuplu sisteme geçildikten sonra yeni tehdit türlerinin ortaya çıkması ve dolayısıyla bölgesel güvenliğin daha da önem kazanması ile birlikte hem ikili hem de bölgesel ilişkiler Türkiye ve Rusya açısından önem kazanmıştır. Karşılıklı güven içerisinde geçen bu işbirliği dönemi iki devlet açısından bölgesel sorun olan Suriye meselesiyle birlikte belirgin hale gelirken, 2015 yılında meydana gelen uçak krizi olayı ile doruk noktasına ulaşmıştır. Türkiye ve Rusya arasında yaşanan bu gerginlik süreci ile meydana gelen güvenlik sorunsalı karar alıcıların söylemlerinde sürekli yer bulmaya başlamıştır. İki ülke arasındaki hem ikili hem de bölgesel ilişkiler üzerindeki anlaşmazlıkların söylemlerde sıkça yer alması bir güvenikleştirme eylemine dönüşmüştür. Güvenikleştirme eyleminde karar alıcılar; sorunlu olarak gördükleri konu ya da konuları sürekli olarak söz edim yoluyla dile getirerek, ilgili konunun bir güvenlik problemi oluşturduğuna dair dinleyici kitleyi ikna ederek olağanüstü önlemler alınmasını sağlamışlardır. Örneğin Rusya, Esed rejimine destek verirken Türkiye askeri operasyonlar düzenlemiştir. Türk ve Rus karar alıcıları uzlaşamadıkları konularda karşılıklı suçlamalarla bir güvenikleştirme eyleminde bulunarak güvensizlik ortamı oluşturmuşlardır.

Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliğini hem bölgesel hem de ikili ilişkilerde bir rekabete dönüştüren uçak krizi olayı ile birlikte iki devlet arasında derin bir güvenlik sorunsalı da meydana gelmiştir. Bu olay sonrası iki devlete ait karar alıcıları tarafından yapılan basın açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Rusya bu güvenlik sorunsalını başlatan taraf olmuştur. Bu bağlamda, Rusya açısından güvenlik sorunsalına neden olan durumlar şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak, olay sonrası Türkiye'nin NATO'ya başvurması; ikinci olarak, Rusya'nın Türk karar alıcıları tarafından yapılan açıklamaları yeterli ve samimi görmemesi ikili ilişkilere gölge düşürmüştür. Özellikle Putin'in sıkça "sırtımızdan bıçaklandık" şeklinde çevrilen ifadesi güvenlik sorununun ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Üçüncü olarak, Türkiye'nin Rusya'ya karşı terör destekçisi yönündeki suçlamaları ve iki tarafın terör gruplarına farklı yaklaşımları bir diğer sorunlu durumu oluşturmaktadır. Dördüncü olarak, Rusya'nın ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek Esed rejimine destek vermesi ve onlara silah satması bölgesel açıdan önemli bir sorun olarak görülmektedir. Son olarak Rusya'nın ikili ilişkilerde Türkiye'ye karşı getirmiş olduğu kısıtlamalar Rusya'nın güvensizlik oluşturmadaki sert tavrını göstermektedir.

Türkiye açısından güvenlik sorunsalına neden olan durumlar ise şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak, uçak krizi sonrası Rusya'nın Türkiye'ye yönelik sert açıklamaları ve ekonomik ambargoları güvenlik sorununun aşılmasını zorlaştırmıştır. İkinci olarak, güvensizlik Suriye meselesinden kaynaklanmaktadır. İki tarafın da bölgeye dair farklı görüşlerinin olması onları bir güvensizliğe itmektedir. Bunların başında Esed rejiminin devamlılığı konusu vardır. Çünkü Türkiye Esed rejimine karşıyken, Rusya onu desteklemekte ve rejim güçlerine silah yardımıyla bulunmaktadır. Üçüncü olarak, bölgede farklı grupların desteklenmesi güvensizlik oluşturmaktadır. Suriye sahasında Türkiye muhalifleri desteklerken, Rusya rejim güçlerini desteklemektedir. Türkiye'nin destek verdiği muhaliflerin bölgede başarılı ilerleyişleri Esed rejiminin üzerindeki baskının

artmasına neden olmuştur. Dördüncü olarak, terör gruplarının iki taraf içinde aynı şeyi ifade etmemesidir. Çünkü Rusya; kendi desteklediklerinin dışında kalan grupları terör grubu olarak nitelemektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada Türkiye-Rusya ilişkilerindeki güvenlik sorunsalı konusu güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde söylem analizine tabi tutulmuştur. Bu analizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Uçak krizinden günümüze kadar geçen süreçte Türkiye ve Rusya ilişkilerinde taraf devletlerin karar alıcılarının söylemleriyle dile getirdiği sorunlar güvenlikleştirme eylemine dönüşürken aynı fikri paylaşmadığı konular bir güvensizlik meselesi olarak varlığını korumaktadır. Ortak fikri paylaşım ortak çözümde buluşamamaları bu güvensizliği tetiklemektedir. Güvensizlik durumu daha çok Rusya'dan kaynaklanmaktadır. Türkiye, güvensizliğin derinleşmemesi için ılımlı davranmaktadır. İncelenen söylemlerde işbirliğinden rekabete ve yeniden rekabetten işbirliğine geçiş dönemlerinde Türkiye, Rusya için hep ılımlı ifadelerde bulunurken Rusya sert ifadeler kullanmaktan çekinmemektedir. Bu bağlamda, Rusya Türkiye'ye göre güvensizlik söylemlerinde katı olup, güvenlik sorunsalının aşılmasında yavaş davranmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abramov, N., 29.10.2021, https://www.gazeta.ru/politics/news/2021/10/29/n_16773607.shtml, (Erişim: 18.10.2021).
- Açıkmeşe, S. Akgül (2011), Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 30, s.43-73.
- Altıgan, A (2018), Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*, Kahramanmaraş.
- Baysal, B., Lülecı Ç. (2011), Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 22, s.61-95.
- Bilgin, P., Booth, K., Jones, R. W. (1998), Security studies: the next stage?, *Naçao e Defesa (National Defence)*, Cilt: 82, Sayı: 99, s.131-57.
- Birdiřli, F. (2011), "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 31, s.149-169.
- Booth, K. (1991), Security and Emancipation, *Review of International Studies*, Cilt: 17, Sayı: 4, s.313-326.
- Buzan, B. (1984), Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations, *Journal of Peace Research*, , Cilt: 21, Sayı: 2, s.109-125.
- Buzan, B. (1983), *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Great Britain, Wheatsheaf Books LTD.
- Buzan, B., Waever, O. (2003), *Regions and Powers* (1.Publised), Cambridge, Cambridge University Press.
- Buzan, B., Waever, O. ve de Wilde, J. (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publishers.
- Çelik, H., Ekşi, H. (2008), Söylem Analizi, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 27, s.99-117.
- Davison, K. G. (2006), Dialectical İmagery and Postmodern Research, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, Cilt: 19, Sayı: 2, s.133- 146.
- Efegil, E. (2012), Dış Politika Analizi Ders Notları, Ankara, Nobel Yayınevi.

- Güllüoğlu, Ö. (2012), Yazılı Metin Çözümleme (1.Baskı), İçinde Özlem Güllüoğlu (edt.), 'Söylen(mey)enin' Analizi: Bellona Markasına Yönelik Tüketici Algısı Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi (s. 225-276), Ankara, Ütopya Yayınevi.
- Günay, V. D. (2013), *Söylem Çözümlemesi* (1.Baskı), İstanbul, Papatya Yayıncılık.
- Gür, T. (2013), Post-modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi, *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, Cilt: 5, Sayı: 1, s.185-202.
- Hürriyet**, 2015-2016 yılları arası.
- İpek, C. D., Güler, M. Ç. (2021). Turkey and Russia in Syrian war: Hostile friendship, *Security and Defence Quarterly*, Cilt: 35, Sayı: 3, s.77-92.
- Jervis, R. (1976), Perception and Misperception in International Politics, New Jersey, Princeton University Press.
- Karabulut, B. (2014), *Algı Yönetimi* (1.Baskı), İstanbul, Alfa Yayınevi.
- Karaduman, S. (2017), Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı 2, s.31.46.
- Korkmaz, K. (2018), *Zoraki Birliktelik Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Bir İçerik Analizi* (1.Baskı), Ankara, Nobel Yayınevi.
- Milliyet**, 2015-2017 yılları arası.
- Miş, N. (2011), Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, s.345-381.
- O'Reilly, C. (2008), Primetime Patriotism: News Media and the Securitization of Iraq, *Journal of Politics and Law*, Cilt: 1, Sayı: 3, s.66-72.
- Özarlan, B. B., İpek, C. D. (2022), The Origins of The Russian Federation's Presence in Syria During The Arab Spring, *International Journal of Russian Studies*, No: 11/1, p.: 10-32.
- Özdemir, Murat (t.y.), Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, s.323-343.
- Sönmezoglu, F. (2014), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Der Yayınları.
- Sözen, E. (2014), *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç, Rafleksivite*, Ankara, Birleşik Yayınları.
- Sula, İ. E. (2021), Güvenlikleştirme Kuramında 'Söz Edim' ve 'Pratikler': Türkçe Güvenlikleştirme Yazınında 'Yöntem' Arayışı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 37, s.85-118.
- Tayfur, M. F. (2005), Dış Politika (1.Baskı), *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, A. Eralp (Der.), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Wolfers, A. (1952), National Security as an Ambiguous Symbol, *Political Science Quarterly*, Cilt: 67, Sayı: 4, s.481-502.